

Izbori za trećeg predsjednika Republike Hrvatske: demokratski deficiti i demokratski potencijali

Ivan Grdešić

Peti izbori za predsjednika države ukazali su na brojne demokratske deficite i na fragilnost demokratskih institucija. U konačnici, hrvatsko biračko tijelo uspjelo je realizirati demokratski potencijal kako u procesnome tako i u rezultatskom značenju.

Osamnaest godina nakon priznanja državne suverenosti na petim predsjedničkim izborima izabran je treći hrvatski predsjednik, Ivo Josipović, kandidat Socijaldemokratske partije Hrvatske. Opća je ocjena domaćih i stranih promatrača te hrvatske javnosti da su izbori bili slobodni i poštenu, a izborna pobjeda legitimna. Izborni proces, premda vremenski dug i složen, odvijao se u skladu s demokratskim pravilima, s malim brojem kršenja izbornih normi. Premda je sudjelovanje birača bilo manje nego u prošlim izborima, može se zaključiti da su ovi predsjednički izbori pridonijeli snaženju demokratskih institucija i demokracije općenito.

Izborni proces i konačni izborni rezultat analiziram s obzirom na međutjecaj tri skupine čimbenika:

- općeg stanja u državi i društvu
- izbornog modela i značenja izborne političke funkcije
- aktera izbornog procesa i njihova djelovanja.

Izbori usred recesije i krize političkog vodstva

Opće stanje u državi, raspoloženje javnosti i pojedini događaji prije i tijekom vrlo duge izborne kampanje definirali su dinamiku izborne borbe i sadržaj političkih poruka u kampanji. Gospodarska recesija u Hrvatskoj, pad društvenog proizvoda, dramatičan pad zaposlenosti, visoka zaduženost države, privatnog sektora i građana, krizni porezi, financijska nelikvidnost te drugi negativni gospodarski pokazatelji čine prvu važnu podlogu za oblikovanje odnosa birača prema izborima i predsjednič-

kim kandidatima. S druge strane, pitanja gospodarske recesije nisu za predsjedničke kandidate i njihove stožere najpoželjnija osnovica za stvaranje političke poruke. Problemi su kompleksni, obojeni negativnim tonovima, na temelju njih teško je mobilizirati političku podršku, a i same ovlasti predsjednika države

Novom pravednošću protiv korupcije

Osim gospodarske krize, u Hrvatskoj postoji i kriza političkog vodstva neposredno izazvana ostavkom premijera Ive Sanadera. Izvršna vlast je u značajnoj mjeri delegitimirana, a u

Tablica 1. Rezultati predsjedničkih izbora u Republici Hrvatskoj 1992. i 1997.

	1992.	1997.	
		Glasova u Hrvatskoj	Ukupno glasova, uključujući dijasporu
<i>Ukupno birača</i>	3.575.032	3.683.774	4.061.479
<i>Ukupno glasova</i>	2.677.764	2.129.720	2.218.448
<i>Izlazak na izbore (%)</i>	74,9	57,8	54,6
<i>Nevažećih glasova (%)</i>	50.703 (1,9)	39.174 (1,8)	39.656 (1,8)
<i>Važećih glasova</i>	2.627.061	2.090.546	2.178.792
Kandidati	Osvojenih glasova (%) ¹	Osvojenih glasova (%) ¹	
Franjo Tuđman (HDZ)	56,7	59,0	60,3
Dražen Budiša (HSL)	21,9	-	-
Savka Dapčević-Kučar (HNS)	6,0	-	-
Dobroslav Paraga (HSP)	5,4	-	-
Silvije Degen (SSH)	4,1	-	-
Marko Veselica (HDS)	1,7	-	-
Ivan Cesar (HKDS)	1,6	-	-
Antun Vujić (SDH)	0,7	-	-
Zdravko Tomac (SDP)	-	21,4	20,7
Vlado Gotovac (HSL)	-	17,8	17,3
<i>Ukupno osvojenih glasova (%)</i>	98,1	98,2	98,3

¹ Udio ukupnog broja glasova, u skladu sa st. 3. čl. 94. Ustava, koji propisuje da predsjednički kandidat mora osvojiti većinu ukupnog broja glasova svih birača koji su glasovali kako bi pobijedio u prvom krugu.

nude relativno malo mogućnosti učinkovitog djelovanja u području gospodarstva. Osim Nadana Vidoševića, koji je kao predsjednik Hrvatske gospodarske komore i predsjednik uprave velike tvrtke, bio "prirodni" kandidat gospodarskih tema, nijedan drugi kandidat nije na vrhu svojih prioriteta imao gospodarske probleme. Neuspjeh Nadana Vidoševića pokazuje da politička poruka koja govori o krizi gospodarstva, pa makar i s uvjerljivim odgovorima za njezino prevladavanje, ne nailazi na prijemčivost koju bi inače, po svojoj temeljnoj važnosti, trebala imati. Predsjednički kandidati nisu željeli "vlasništvo" nad tom vrstom problema jednostavno zato što je njegova operacionalizacija u političku poruku i podršku vrlo teška i kontraproduktivna.

vakuumu političke moći koji je nastao odlaskom Sanadera na površinu su izbile brojne korupcijske afere i kriminalna djela, posebice u državnim tvrtkama. Stvoren je dojam da je upravo on bio brana učinkovitoj borbi protiv korupcije. Deklarirani stav sadašnje premijerke Jadranke Kosor u borbi protiv korupcije ostaje neuvjerljiv. Javnosti nije posve jasno je li riječ o taktici Kosor da potpuno diskreditira svoga prethodnika i njegove saveznike, njezinom iskrenom nastojanju da se upusti u borbu protiv korupcije ili pak političkoj slabosti koja je posredno omogućila medijima i drugim akterima da objelodane postojeće korupcijske poslove i kriminalne radnje. U tako zadanome političkom ambijentu predsjednički kandidati pokušali su obećanjima o nemilosrdnoj borbi protiv korupcije, o čistim rukama i novoj pravednijoj Hrvatskoj steći naklonost birača. Problem države i njezina budućeg razvoja definiran je pobjedom nad korupcijskim kriminalom. Problem nije tako definirao samo izborni pobjednik, nego i ostali kandidati. Definicija problema odredila je i

kandidata koji ima najuvjerljivije odgovore. Josipovićeva politička poruka o novoj pravednosti bila je jasna, stabilna i dobro je korespondirala s općim stanjem u društvu.

Predsjednik za Hrvatsku u Europskoj Uniji

Treće dominantno obilježje stanja države pred predsjedničke izbore bio je položaj Hrvatske u procesu pristupanja Europskoj Uniji. Nakon dogovora sa Slovenijom o arbitražnom sporazumu kao mehanizmu rješavanja pitanja pomorske i kopnene granice, Hrvatska se nalazi na početku kraja pregovaračkog procesa te bi, ako ne bude neočekivanih prepreka, mogla završiti pregovore do kraja 2010. godine. Takvo stanje stvorilo je pozitivnu dimenziju budućnosti hrvatske države. Članstvo u Uniji omogućilo bi novi razvoj, uspostavu novih kriterija državnog djelovanja, unutarnju stabilnost i sigurnost u regiji. Sve je to uzrokovalo da se predsjednički kandidati predstave kao novi europski i hrvatski predsjednici. Najmanje tri od pet godina prvog mandata novog predsjednika bit će u vrijeme članstva Hrvatske u Uniji. Cijeli mandat bit će dominantno određen pregovaračkim i pristupnim procesom, kao i prvim godinama prilagodbe članstvu u Uniji. Ustavne ovlasti predsjednika države na području vanjske politike, međunarodnih odnosa i procesa pristupanja Uniji i kasnijeg članstva u njoj dobivaju novo i prošireno značenje. U kontekstu povezanosti unutarnje i vanjske politike utjecaj predsjednika na unutarnje poslove i gospodarstvo mogao bi se realno i povećati. Naglašena važnost predsjedničke funkcije u vanjskim poslovima i europskim procesima značajno je utjecala na biračku percepciju poželjnog kandidata.

Izborni model: nepostojeća apsolutna većina

Pravilo apsolutne većine u izboru predsjednika države obično dovodi do drugog kruga izbora. Kombinirano s niskim pragom u kandidacijskom postupku – potrebno je samo 10.000 potpisa podrške da bi se postalo službenim predsjedničkim kandidatom – značilo je raspršivanje glasova birača koji su glasovali u prvom krugu na 12 kandidata. Kriza političkog vodstva na hrvatskoj desnici, posebice kriza unutar HDZ-a, izbjegavanje vođa političkih stranaka da osobno sudjeluju u predsjedničkim izborima, nezadovoljstvo političkom elitom općenito uzrokovali su pojavu velikog broja kandidata. Neki su bili stranački kandidati, neki donedavni članovi političkih stranaka, poglavito HDZ-a i SDP-a, a neki stranački odnosno neovisni kandidati. Velik broj kandidata uzrokovao je disperziju glasova birača i smanjio njihov interes za izbore, budući da velik broj izbornih poruka uvelike demotivira birače, te je u konačnici otežao i onemogućio izbor predsjednika države u prvom krugu. Masovni mediji, posebice televizija, ne mogu istodobno zadovoljiti interese me-

dija i javnosti za najjače kandidate i najizglednije izborne pobjednike i poštovati pravila o pravednome medijskom pokrivanju svih kandidata. U takvim uvjetima informacije ostaju površne, birači uskraćeni za kvalitetan prikaz profila kandidata i njihovih programa, a sami su kandidati nezadovoljni vremenom i načinom medijske prezentacije. Prvi izborni krug pokazao je sve nedostatke tih pravila: nisku motiviranost građana da sudjeluju u izborima, jer se u prvom krugu ne donosi konačna odluka o izbornom pobjedniku, difuznu kampanju i relativno niske postotke osvojenih glasova s kojima se ušlo u drugi krug, jer je najuspješniji kandidat dobio samo 34 posto, a drugi kandidat po uspješnosti krajnje skromnih 14 posto glasova birača. Prvi krug omogućio biračima da biraju kandidate prema preferen-

Biračko tijelo, to jest ukupan broj građana s pravom glasa,

neprecizno je definirano na dva načina: velikim brojem

nepostojećih birača i dvostruko registriranih birača.

Procjenjuje se da je na biračkim popisima od 10

do 12 posto birača koji uopće ne postoje.

cijama prvog ranga, što je jasno pokazalo raspoloženje birača prema nekima predsjedničkim kandidatima, kao i granice i dosege biračke podrške drugim kandidatima. Drugi krug izbora sa samo dva kandidata povećao je motiviranost birača, što se izrazilo u većoj izbornoj participaciji, te je medijski i kampanjski jasnije profilirao predsjedničke kandidate i njihove pozicije.

“Pretilo” biračko tijelo

Biračko tijelo, to jest ukupan broj građana s pravom glasa, neprecizno je definirano na dva načina: velikim brojem nepostojećih birača i dvostruko registriranih birača. Procjenjuje se da je na biračkim popisima od 10 do 12 posto birača koji uopće ne postoje. To ima neposredne matematičke posljedice na izborne rezultate: s jedne strane, umjetno smanjuje ostvarene postotke glasova pojedinih kandidata, a s druge strane umjetno smanjuje ukupnu izbornu participaciju u zemlji. Hrvatsko biračko tijelo čini i, približno, 10 posto birača koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Ne ulazeći sada u načelnu prijemnost koja se vezuje za njihovo pravo glasa na nacionalnim izborima, poseban je problem struktura njihovih političkih preferencija, jer velika većina birača izvan Hrvatske sustavno, godinama, podržava jednu političku opciju. Na proteklom predsjedničkim izborima 95 posto tih birača glasovalo je za predsjedničkog kandidata kojega je odbacila uvjerljiva većina birača u Hrvatskoj. Taj izborni podatak mogao bi imati ozbiljnih, trajnijih, premda prikrivenih, političkih posljedica u zemlji.

Novac i vrijeme

Izborna kampanja bila je izrazito duga. Nije bilo predugo samo formalno razdoblje kampanje, nego i iznimno duga i ne-uobičajena pretkampanja u kojoj se čekalo da se neki potencijalni kandidati napokon izjasne o tome hoće li doista ući u izbornu utrku. Duga kampanja i velik broj kandidata utjecali su na ukupne visoke troškove kampanje. Pravila financiranja kampanja bez financijskih ograničenja (za tvrtke), uz minimalan nadzor i bez sankcija za kršenje formalnih pravila, omogućuju netransparentne donacije i izrazitu financijsku prednost pojedinih kandidata. To je bilo vidljivo u velikom nerazmjeru između kupljenoga oglašivačkog prostora i televizijskog vremena.

Stjecajem okolnosti, održavanja izbora krajem godine, u vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana, izrazito je nepovoljno vrijeme za vođenje kampanje i sudjelovanje u glasovanju. Hladno vrijeme i vremenske neprilike otežavaju cjelokupni izborni proces – od prikupljanja potpisa do inauguracije.

Izborna dinamika: subjekti i predikati

Prvi izborni krug najviše su obilježili mnogo kandidata i malo birača. Rezultati prvog kruga upućuju na nekoliko zaključaka. Prvo, uspjeh stranačkih kandidata izravno ovisi o razini potpore koju stranka pruža svojem kandidatu. Čini se da Andrija Hebrang dulje vrijeme i nije bio kandidat svoje stranke. Neuspjeh kandidata HDZ-a neuspjeh je, prije svega, stranke, a troškovi i posljedice toga političkog neuspjeha tek će se vidjeti. S druge strane, kada stranke ozbiljno pristupe izborima i dobro funkcioniraju u kampanji, onda postižu dobre rezultate. Tako su kandidati manjih stranaka, poput HNS-a i IDS-a, ostvarili bolje rezultate od njihova procijenjenoga izbornog uspjeha. Konačni uspjeh stranačkog kandidata SDP-a ima višestruko značenje za demokraciju. Važno je da političke stranke kao političke organizacije uspješno djeluje u demokratskom procesu, jer to jamči potrebnu razinu transparentnosti, kontrole i odgovornosti. Kao mehanizam posredovanja između građana i vlasti, stranke jamče mnogo veću legalnost i demokratsku izbornih i političkih procesa uopće od neovisnih kandidata čija su nam financijska i politička savezništva nepoznata, namjere proizvoljne, a dugoročna odgovornost u političkom sustavu ničim nije zajamčena. Politički poduzetnici te vrste, koje obilno financiraju druge vrste poduzetnika, podrivaju demokratske institucije i štete njihovoj stabilnosti. Institucije su važne i onda kad ne djeluju potpuno u skladu s našim očekivanjima. Drugo, na ovim predsjedničkim izborima SDP je prvi put samostalno pobijedio na nekim nacionalnim izborima. To je potvrda široke političke prihvatljivosti, organizacijske sposobnosti i političke zrelosti stranke. Stečen je politički kapital koji će omogućiti mobilizaciju stranke i njezinih birača na budućim parlamentarnim izborima. Pobjeda je učvrstila i politički položaj i status predsjednika stranke Zorana Milanovića, pretvarajući ga od samo demokratski izabranoga stranačkog vođe i u uspješnoga i pobjedničkog političara na nacionalnoj razini. Stjecajem okolnosti, glavna politička frakci-

ja unutar SDP-a poražena je upravo na proteklim predsjedničkim izborima, a njezini su pripadnici bili prisiljeni sami napustiti stranku ili su isključeni iz nje. Milanović je tako pobijedio u frakcijskom sukobu u stranci, a istodobno je doveo SDP do velike nacionalne političke pobjede.

Drugi krug odluke

Dva tjedna izborne završnice pripalo je pobjedniku prvog kruga Ivi Josipoviću i drugoplasiranome Milanu Bandiću kao neovisnom kandidatu. Dobro financirana populistička kampanja uspjela je, umnogome zahvaljujući neuspjehu HDZ-ova predsjedničkog kandidata, uvesti Bandića u drugi krug izbora. Bez jasnoga političkog programa, posežući za ranohadezeovskom političkom retorikom iz devedesetih godina i populističkim gestama, te nevjerođostojnim pokušajem preobrazbe iz stranačkog aktivista u narodnog tribuna, Bandić je drugi dio kampanje taktički zasnovao na dvorsnoj diskreditaciji svoga izbornog suparnika. Prvo, optuživao ga je za nemoralno, pa i nezakonito, djelovanje u obiteljskim financijskim transakcijama i, drugo, prokazivao ga je kao ekskluzivnog kandidata crvene, komunjarske, jednogumne političke stranke. Bio je to, ponajprije, Bandićev obračun s cijelim vodstvom SDP-a, napose s predsjednikom stranke Milanovićem, te pokušaj da se repositionira na političku desnicu kao predstavnik obespravljenih, napuštenih i "običnih malih ljudi". Budući da u izborima nije sudjelovao aktualni predsjednik države, nije, dakle, postojao *incumbent* u političkoj utakmici, Bandić se kao gradonačelnik Zagreba predstavljao kao obnašatelj druge najvažnije funkcije u izvršnoj vlasti u državi. Time je želio istaknuti svoje upravljačko iskustvo kroz ostvarene graditeljske projekte u Zagrebu. Čini se da ta poruka, premda dobro zamišljena, nije imala većeg utjecaja na birače; naprotiv, mnoge je birače zacijelo podsjetila na brojne afere vezane za Bandićeve graditeljske pothvate u glavnom gradu.

Na krilima pobjede u prvom krugu i sa značajnom glasovnom prednošću Josipović nije trebao značajnije mijenjati svoju kampanju utemeljenu na programu borbe protiv korupcije i za pravednije društvo. Ipak, tijekom kampanje morao je odgovoriti na izravne Bandićeve optužbe i prozivanja, što je moglo dovesti do urušavanja njegovoga projekta kampanje i svesti političku utakmicu na osobni obračun dvaju kandidata. Josipović je pogriješio kad je na stranačkome predizbornom skupu u Rijeci najavu pobjedu i "bojanje" cijele Hrvatske u crveno. Bandić nije mogao dočekati bolji povod da nastavi optuživati Josipovića i SDP za jednogumlje, ali je po svoj prilici u tome jako pretjerao. Strašenje birača crvenom opasnošću moglo je uspješno djelovati u političkoj borbi ranih devedesetih godina, ali ne i petnaestak godina kasnije. Jednogumlje u Hrvatskoj ne postoji ni na razini političkog progama, ni stvarne političke prakse, ni političke kulture. Plašenje crvenim jednogumljem danas je više prozirni desničarski trik, pa čak i očajnički čin, nego uvjerljiva politička platforma za izbornu pobjedu. To su, među ostalim, pokazala i televizijska sučeljavanja kandidata uoči drugog kruga izbora,

koja su pomogla biračima da jasnije sagledaju osobne i političke profile kandidata.

Pobjeda

Konačni izborni rezultat nije bio iznenađenje, ali je razlika od 20 posto bila veća nego što je većina promatrača očekivala. Sudjelovanje na izborima od 50 posto, koje je stvarno veće za najmanje za 10 posto, povećalo je razinu legitimnosti izbornog procesa, ali i političke legitimnosti izabranog kandidata. Dok su prvi izborni krug obilježili demokratski deficiti i očita fragilnost demokratskih institucija, završni krug pokazao je zavidne demokratske potencijale hrvatskoga biračkog tijela kako u proce-

snom tako i u rezultatskom dijelu. Protekli predsjednički izbori trebali bi osnažiti demokratske institucije i obnoviti osjećaje i uvjerenja građana da mogu upravljati i svojom sudbinom i sudbinom svoje političke zajednice. U proteklim izborima počela je i generacijska smjena hrvatske političke elite. Nijedan se kandidat nije bitno politički formirao unutar bivšega socijalističkog sustava i ne nosi značajna politička iskustva iz socijalističkog razdoblja. Svi su oni svoj politički profil gradili u proteklih dvadeset godina hrvatske suverenosti. Birači su se odlučili za kandidata oporbene političke stranke, ali i za osobu koja obećava kompetentnost, stabilnost, pouzdanost i odgovornost u obavljanju javnih poslova.

Tablica 2. Rezultati predsjedničkih izbora u Republici Hrvatskoj 2000. i 2005.

	2000. 1. krug		2000. 2. krug		2005. 1. krug		2005. 2. krug	
	Glasova u Hrvatskoj	Ukupno glasova, uklj. dijasporu	Glasova u Hrvatskoj	Ukupno glasova, uklj. dijasporu	Glasova u Hrvatskoj	Ukupno glasova, uklj. dijasporu	Glasova u Hrvatskoj	Ukupno glasova, uklj. dijasporu
<i>Ukupno birača</i>	3.856.418	4.252.743	3.858.893	4.252.921	4.003.903	4.403.933	4.004.962	4.392.220
<i>Ukupno glasova</i>	2.602.684	2.677.845	2.519.010	2.589.120	2.149.495	2.227.073	2.140.335	2.241.760
<i>Izlazak na izbore (%)</i>	67,5	63,0	65,3	60,9	53,7	50,6	53,4	51,0
<i>Nevažećih glasova (%)</i>	12.895 (0,4)	13.217 (0,5)	29.361 (1,2)	29.779 (1,2)	19.922 (0,9)	20.269 (0,9)	35.209 (1,6)	35.617 (1,6)
<i>Važećih glasova</i>	2.589.789	2.664.628	2.489.649	2.559.341	2.129.573	2.206.804	2.105.126	2.206.143
Kandidati	Osvojenih glasova (%)¹		Osvojenih glasova (%)²		Osvojenih glasova (%)¹		Osvojenih glasova (%)²	
Stjepan Mesić (HNS)³	42,0	41,1	56,9	56,0	50,2	48,9	68,3	65,9
Dražen Budiša (HSL)	28,2	27,7	43,1	44,0	-	-	-	-
Mate Granić (HDZ)	21,2	22,5	-	-	-	-	-	-
Slaven Letica (neovisni kandidat)	4,2	4,1	-	-	-	-	-	-
Anto Đapić (HSP)	1,8	1,8	-	-	-	-	-	-
Ante Ledić (neovisni kandidat)	0,9	0,9	-	-	-	-	-	-
Tomislav Merčep (HPS)	0,9	0,9	-	-	-	-	-	-
Ante Prkačin (NH)	0,3	0,3	-	-	-	-	-	-
Zvonimir Šeparović (neovisni kandidat)	0,2	0,3	-	-	-	-	-	-
Jadranka Kosor (HDZ)	-	-	-	-	18,9	20,3	32,7	34,1
Boris Mikšić (neovisni kandidat)	-	-	-	-	18,1	17,8	-	-
Đurđa Adlešić (HSL)	-	-	-	-	2,8	2,7	-	-
Ljubo Česić (neovisni kandidat)	-	-	-	-	1,8	1,9	-	-
Ivić Pašalić (HB)	-	-	-	-	1,6	1,8	-	-
Anto Kovačević (HKDU)	-	-	-	-	0,8	0,9	-	-
Miroslav Blažević (SHB)	-	-	-	-	0,8	0,8	-	-
Miroslav Rajh (HSM)	-	-	-	-	0,7	0,7	-	-
Doris Košta (neovisna kandidatknja)	-	-	-	-	0,4	0,4	-	-
Mladen Kešer (neovisni kandidat)	-	-	-	-	0,3	0,3	-	-
<i>Ukupno osvojenih glasova (%)</i>	99,7	99,6	100,0	100,0	99,1	99,2	100,0	100,0

¹ Postotak glasova u prvom krugu odnosi se na udio glasova koje je kandidat osvojio unutar ukupnog broja glasova, u skladu sa st. 3. čl. 94. Ustava, koji propisuje da predsjednički kandidat mora osvojiti većinu ukupnog broja glasova svih birača koji su glasovali kako bi pobijedio u prvom krugu.

² Postotak glasova u drugom krugu odnosi se na udio glasova danih kandidatima unutar broja svih važećih glasova.

³ Na izborima 2005. Stjepana Mesića podržale su sljedeće stranke: SDP, HNS, HSS, IDS, LIBRA, LS, PGS, SDAH.